

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมุ่งสร้างการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เป็นหลัก ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขาดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ ทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข เพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย โดยเฉพาะคุณภาพของแหล่งน้ำในเมืองใหญ่ และเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ รวมทั้งปัญหาขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูลในชุมชน ที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย และการดำเนินชีวิตของประชาชน ตลอดจนการเสื่อมคุณภาพของระบบนิเวศ

แนวทางในการลดปัญหาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนประการหนึ่งคือ การให้ประชาชนหรือชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น เพื่อจะได้ช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ซึ่งแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น จะต้องผสมผสานกันระหว่างภาคนโยบายและภาคปฏิบัติ กล่าวคือในภาคนโยบายนั้น จะต้องบรรจุเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการสนับสนุน และส่งเสริมให้โครงการหรือกิจกรรมใดๆ ก็ตาม เปิดโอกาสให้ประชาชนในการร่วมรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจและร่วมประเมินผลหลังจากที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว

สำหรับในภาคปฏิบัตินั้น ต้องอาศัยกลไกของรัฐและจุดแข็งขององค์กรประชาชนร่วมกัน ผลักดันให้มีการแปลงนโยบายมาเป็นระดับปฏิบัติการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งนี้รัฐเป็นผู้สนับสนุนในด้านงบประมาณ ข้อมูลและบุคลากรแก่ประชาชน รวมทั้งมาตรการทางด้านกฎหมาย เข้ามาช่วยเสริมให้การดำเนินการ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปด้วยความถูกต้อง

ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในส่วนของนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในมาตรา 85 (4) ที่กำหนดจัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

จากการศึกษางานวิจัยและเอกสารตำราต่างๆ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังมีปัญหาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยปัจจัยและสาเหตุดังนี้

1. การขาดความรู้ ความเข้าใจถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นจึงไม่ให้ความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร
2. ประชาชนบางส่วนไม่มีความรู้สึก ร่วมในการเป็นเจ้าของ จึงไม่ต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในความรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ไม่มีเวลาเข้าร่วม เนื่องจากส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพ จึงขาดความสนใจ ในการเข้ามามีส่วนร่วม

จากข้อเท็จจริง พบว่า ในบางท้องถิ่นการมีส่วนร่วมอาจได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ จนกระทั่งชุมชนสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ แต่ในขณะที่บางท้องถิ่นการมีส่วนร่วมแทนที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแต่การฉกฉวยกลับกลายเป็นสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นกับชุมชน

ตำบลบางน้ำผึ้ง ตั้งอยู่ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้บริเวณนี้ได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลช่วงเวลาที่น้ำทะเลหนุน ในเวลาน้ำผ่านเข้ามาตามลำคลองต่างๆ เข้าสู่พื้นที่ที่ชาวบ้านประกอบอาชีพการทำสวนซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิม เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีดินอุดมสมบูรณ์ แต่ในระยะหลัง ชาวบ้านบางน้ำผึ้งต้องเผชิญกับปัญหาในช่วงฤดูน้ำหลากคือน้ำทะเลหนุนและท่วมพื้นที่การเกษตร อันเนื่องมาจากการทรุดตัวของแผ่นดิน ทำให้ผลผลิตการเกษตรเสียหาย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 กรมโยธาธิการได้สร้างเขื่อนล้อมรอบตามนโยบายให้เป็นพื้นที่สีเขียวแหล่งปอดสุดท้ายของคนกรุงเทพฯ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากบริเวณที่ดินเพื่อสร้างเขื่อน จึงได้รวมตัวกันหาข้อตกลงร่วมกับทางหน่วยงานรัฐ และได้ผลสรุปว่า ถ้าคนไหนต้องการขายที่ดินคืนให้รัฐก็กระทำได้ แต่ถ้าหากไม่ประสงค์จะขายที่ดินคืนก็สามารถอาศัยอยู่ในที่ดินเดิมได้ และเมื่อได้ข้อสรุปเป็นที่น่าพอใจของทั้ง 2 ฝ่ายแล้วชาวบ้านจึงทำการเพาะปลูกกันต่อไป และทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง ได้เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องที่ดินทำกินโดยการขอที่ดินจากชาวบ้านที่มีที่ดินมาก ให้ชาวบ้านเช่าเพื่อทำการเกษตรกรรมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

แต่เนื่องจากมีผู้ทำการเพาะปลูกเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดภาวะผลผลิตล้นตลาด ราคาผลผลิตตกต่ำ รายได้ลดลง ส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนตกต่ำลงไปด้วย องค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งจึงรวมตัวกับชาวบ้านทั้ง 11 หมู่บ้านจัดทำเวทีประชาคมและมีความเห็นร่วมกันว่าควรสร้างตลาดน้ำ เพื่อรองรับผลผลิตด้านการเกษตรของชุมชนตลอดจนส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากผลของการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ตำบลบางน้ำผึ้ง นอกจากจะฟื้นคืนวิถีชีวิตเกษตรกรรมดั้งเดิมขึ้นมาได้แล้ว ยังส่งผลให้ประชาชนในตำบลมีความตื่นตัวในการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนติดตามมาด้วย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาหรือความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือกัน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ด้วยการสร้างประชาคมและเครือข่ายในระดับพื้นที่ การถ่ายทอดและยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการร่วมกับความรู้สมัยใหม่ และมีแผนการจัดการร่วมกันภายใต้การยอมรับในสิทธิประโยชน์

จากเหตุผลดังกล่าว การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชน กรณีศึกษา ชุมชนบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เนื่องจาก

1. สภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในชุมชนบางน้ำผึ้ง มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพียงใด
2. ประชาชนชุมชนบางน้ำผึ้งมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้คงสภาพจนพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญไว้ได้อย่างไร
3. องค์ประกอบทางประชากรด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพของประชาชน ชุมชนบางน้ำผึ้งที่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนแตกต่างกันอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบทางประชากรด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค ของการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงผลของตัวแปรอิสระ ได้แก่ อายุ เพศ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชน
2. ทำให้ทราบถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมที่จะนำไปใช้สำหรับวางแผนพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ฟู แก้วไข คุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน
3. ทำให้ทราบถึง ปัญหา อุปสรรค ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน
4. ได้องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้จัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

ขอบเขตการศึกษา

1. วิธีการศึกษา

เป็นการวิจัยสำรวจ (Survey Research) ประกอบด้วยการศึกษาเชิงปริมาณ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์และใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ ประชากรได้แก่ประชาชนในชุมชนตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

2. ประเด็นการศึกษา

ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านการรักษาคุณภาพน้ำ และรักษาความสะอาดของชุมชน

3. พื้นที่การศึกษา

ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 11 หมู่บ้าน จำนวนพื้นที่ 1,938 ไร่

4. ระยะเวลาดำเนินการศึกษา

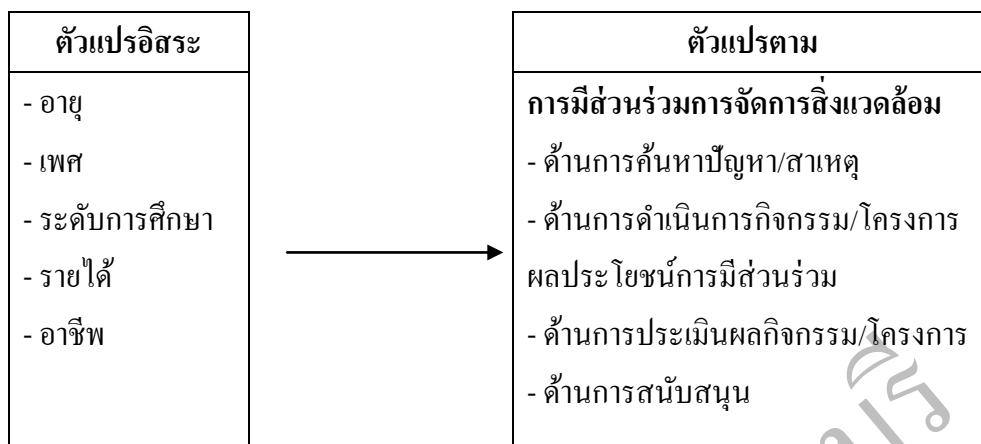
การศึกษาครั้งนี้จะเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2551 ถึงเดือน มิถุนายน 2552

สมมุติฐานในการวิจัย

ประชาชนในชุมชนที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้และอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนแตกต่างกัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชน ชุมชนบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ กับตัวแปรตามด้านการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา สาเหตุ การดำเนินการ การสนับสนุน ผลประโยชน์ การประเมินผล ซึ่งจะมีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ดังแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์

การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมรับผิดชอบดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมการประเมินผล ของประชาชนชุมชนบางน้ำผึ้ง

สิ่งแวดล้อม หมายถึง แหล่งน้ำสาธารณะ ขยะมูลฝอยในชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึงการร่วมกิจกรรม ด้านการคิด การวางแผน

การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ การประเมินผล

ชุมชน หมายถึง ชุมชนตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

กิจกรรม หมายถึง งานหรือการปฏิบัติที่ชุมชนจัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นการเฉพาะ เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้วันเข้าพรรษา กิจกรรมจัดเก็บขยะวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

โครงการ หมายถึง แผนงานการปฏิบัติที่ชุมชนได้ร่วมกันคิดหรือวางแผนเพื่อแก้ปัญหา

สิ่งแวดล้อม เช่น โครงการขุดลอกคูคลอง โครงการก่อสร้างเขื่อนกันดิน โครงการซ่อมแซมคันกั้นน้ำ เป็นต้น